

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 5 Issue 6, Special Issue on Balkan Wars, p. 251-259, November 2013

Tanıtılan Kitap: R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, Çeviren: Kurtuluş Dinçer, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, 432 s.

Original Adı: R. G. Collingwood, *The Idea of History*, Oxford University Press: New York, 1994.

Tanıtın: Ümit Çelik - *Doktora Öğrencisi*

Ülkemizde tarih felsefesine olan ilgi giderek artmaktadır. Bu inceleme aracılığıyla tarih felsefesiyle ilgili çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktayız. Bu çerçevede Robin George Collingwood'un *Tarih Tasarımı (The Idea of History)* adlı eserinden hareketle, eski çağlardan itibaren tarih yazımı ve tarih felsefesine ilişkin görüşleri ele alacağız ve Collingwood'un tarih ve felsefeyle ilgili düşünceleri hakkında önemli ipuçları vereceğiz.

R. G. Collingwood ülkemizde yeterince tanınmayan bir filozoftur. Felsefe ve tarih disiplinlerinin bütünleştirilmesi yönündeki çalışmaların öncüsü sayılan, Oxford Üniversitesi Metafizik Felsefe Profesörü Collingwood, 20. yüzyılın en önemli filozof ve tarihçilerindedir. Collingwood İngiliz düşünürlerden Benjamin Jowett, Edward Caird, T. H. Green, F. H. Bradley, Bernard Bosanquet, Michael Oakshott ile birlikte, İngiltere'deki idealist hareketin önemli temsilcilerinden biridir. Collingwood'un felsefe alanındaki esas amacı "felsefe" ve "tarih" arasında bir yakınlaşma, bir uzlaşma sağlamaktır.¹ Bununla birlikte, Collingwood'un bu "yakınlaşma" ve "bağlantı kurma" arayışı sadece felsefe ve tarihle sınırlı değildir. Aslında Collingwood çalışma hayatı boyunca din, bilim, sanat, felsefe ve tarih arasında bir bağlantı kurma veya birlik sağlama arayışı içinde olmuştur. Collingwood din, bilim, sanat, felsefe ve tarihin birbirleriyle hiç ilgisi olmayan bilgi türleri şeklinde görülmesini kabul edilemez bulmuş ve bu soruna bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Ona göre özellikle tarih ve felsefe bir bütünün parçaları gibidir.

Felsefi görüşlerinde Platon, Vico, Wilson ve Croce'den etkilenen Collingwood'un *Tarih Tasarımı* adlı eseri, aslında 1936-1940 yılları arasında kaleme aldığı el yazmalarından oluşmaktadır. Tarih felsefesi konusunda bir deneme olan bu eser, onun ölümünden sonra 1946'da yayımlanan tamamlanmamış bir çalışmadır. Collingwood bu yapıtında, felsefenin temel konusunun doğadan çok tarihe yakın olduğunu ortaya koyarak, felsefenin yönteminin bu eksende yeniden belirlenmesi gerekliliği üstünde durmaktadır. Düşünsel sorunların tarihsel yaklaşım yöntemiyle nasıl çözümlenebileceğini göstermektedir.

Tarih kavramı üzerinde düşünme, ancak 19. yüzyılda Hegel'le birlikte büyük bir önem kazandı. Bununla birlikte "tarih felsefesi" terimini 18. yüzyılda Voltaire bulmuştur. Voltaire'den itibaren, aynı adı Hegel ve 19. yüzyıl sonundaki başka düşünürler de kullandı

¹ Collingwood bu amacını *Bir Özyaşam Öyküsü* adlı eserinde açıkça ifade etmektedir: R. G. Collingwood, *Bir Özyaşam Öyküsü*, çev. Ayşe Nihal Akbulut, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1996.

ama bu ada çok farklı bir anlam verdiler. Bugün geldiği nokta itibarıyla, tarih felsefesini genelleştirilmiş ve karşılaştırmalı tarih olaylarını yöneten yasaları ortaya koymaya çalışan görüş olarak tanımlayabiliriz. Ancak Voltaire bulduğu bu ada, günümüzde tarih felsefesi deyince bizim anladığımız şeyden çok daha dar ve farklı bir anlam yüklemişti. Voltaire tarih felsefesi terimiyle, tarihinin eski kitaplarda bulunduğu öyküleri yinelemek yerine, kendi kafasında kendi kendine kurduğu bir tarihsel düşünme şeklinden başka bir şey kastetmiyordu. Hegel ve diğer 19. yüzyıl düşünürleri ise onu yalnızca evrensel tarih ya da dünya tarihi anlamına gelen bir şey olarak görüyorlardı. Bunların dışında 19. yüzyıl pozitivistleri, tarih felsefesini Voltaire ve Hegel'den farklı şekilde üçüncü bir anlamda kullandılar. Onlar için tarih felsefesi, tarihin alanına giren olayların akışını yöneten genel yasaların keşfiydi.

Collingwood'un tarih felsefesi terimini kullanışı da bunların hepsinden farklıydı. Collingwood'a göre özellikle 18. ve 19. yüzyılda, tarih felsefesinin birbirinden çok farklı anlamlar ifade etmesinin nedeni, tarih felsefesi anlayışlarına egemen olan farklı felsefe anlayışlarının olmasıdır. Örneğin Voltaire için felsefe "bağımsız ve eleştirel düşünme" demektir. Hegel için felsefe "bir bütün olarak dünya hakkında düşünme" demektir; 19. yüzyıl pozitivismi için de "tek biçimli yasaların keşfi" demektir. Buna karşın Collingwood'a göre felsefe, "kendine dönük düşünme", "ikinci dereceden düşünce", "düşünce hakkında düşünce"dir. Felsefe yapan zihin hiçbir zaman yalnızca bir nesne hakkında düşünmez; herhangi bir nesneyi düşünürken, aynı zamanda hep o nesneye ilişkin kendi düşüncesi hakkında düşünür. Örneğin Dünya'nın Güneş'ten uzaklığını keşfetmek, düşünce için birinci dereceden bir iştir ve gökbilimin işidir. Dünya'nın Güneş'ten uzaklığını keşfederken bizim yaptığımızın tam olarak ne olduğunu keşfetmek ise ikinci dereceden bir düşüncedir (s.36). Dolayısıyla Collingwood, tarihi "birinci dereceden düşünce", felsefeyi ise "ikinci dereceden düşünce" şeklinde nitelemektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Collingwood felsefenin konusunun doğadan çok tarihe benzediğini ve yönteminin tarihe göre kurulması gerektiğini ileri sürer.

Collingwood'a göre metafizik sorular belli bir gelenek içinde biçimlendikleri için aynı zamanda tarihsel sorulardır. "Doğa bilimi", varlığı başka bir düşünce biçimine bağlı olan bir düşünce biçimidir ve doğa biliminin bize anlattıklarını bağlı olduğu düşünce biçimini hesaba katmadan ele almamız uygun olmaz. Bu düşünce biçimi ise tarihtir. Düşüncenin bir biçimi olan doğa bilimi hep bir tarih bağlamında vardır, varlığı tarihsel düşünceye dayanır. Bundan ötürü tarihin ne olduğunu bilmeden doğanın ne olduğu sorusu yanıtlanamaz.

Collingwood Tarih Tasarımı'nda, modern tarih tasarımının Herodotos'tan 20. yüzyıla kadar nasıl geliştiğini betimlemektedir. Yazar yapının giriş bölümünde birinci dereceden düşünce (tarih) ile ikinci dereceden düşünce (felsefe) arasında ayrım yaptığını ima etmektedir (s. 36-38). Herhangi bir bilim adamının, uğraştığı alanın içeriğini bilmeden sahasında bilimsel bir araştırma yapması çok zordur. Dolayısıyla, bu tarihçiler için de vazgeçilmez bir görevdir. Tarih o zaman belirli ve tikel bir şeyin tarihidir.

Esasen bilimin konusu da budur. Fakat tarihi bilimden ayıran şey bilimin kanunun peşinde olmasıdır. Tarih ise tek olanın kavranmasıdır. Bilim tek olayı kanunu elde etmek için bir araç olarak kullanırken, tarih tek olayı anlamak için kanunu bir araç olarak kullanır. Buna göre, tarihin teki niteleyen önermesi X, Y'dir şeklinde olurken, biliminki bütün X'ler Y'dir şeklinde ifade edilir. Fakat bilim adamı bütün X'ler Y'dir derken, düşünmeden önce zihninde bir X'in varlığı söz konusudur. Bu tekil unsur ortadan kaldırıldığında tüm X'ler Y'dir önermesi hükümsüz kalır. Dolayısıyla buradan hareketle, Collingwood bütün bilginin tarihî olduğunu vurgular. Yani esasen her hüküm tek hükümdür. Collingwood tarihle bilimin arasında mantıkları açısından bir fark görmez. Zaten ona göre bir kavram edinmek ya da

düşünmek, o kavrama göre olayı yorumlamaktır. Bir olayı edinmek ya da gözlemlemek, bir kavrama göre o olayı yorumlamak demektir.

Kitabın “Yunan-Roma Tarih Yazımı” başlıklı ilk bölümünde tarihin yapısı, konusu ve yöntemine ilişkin Yunan-Roma tarih yazımından çeşitli örnekler sunulur. Collingwood bu bölümün sonunda Yunan-Roma tarih yazımının temel eksiğini “Yunan-Roma tarih yazımı bir şeyin nasıl meydana geldiğini hiçbir zaman gösteremez.” şeklinde özetler (s. 87). İlk bölüm “Teokratik Tarih ve Mitos”, “Herodotos’un Bilimsel Tarihi Yaratışı”, “Yunan Düşüncesinin Tarih Dışı Eğilimi”, “Tarihin Yapısı ile Değerine İlişkin Yunan Anlayışı”, “Yunan Tarihsel Yöntemi ve Sınırları”, “Herodotos ile Thoukydides”, “Helenistik Dönem”, “Polybius”, “Livius ile Tacitus”, “Yunan-Roma Tarih Yazımının Özelliği: İnsancılık” ve “Yunan-Roma Tarih Yazımının Özelliği: Tözcülük” başlıklı kısımlardan oluşur. Diğer bölümlerde ise Descartes, Herder, Kant, Schiller, Hegel, Marx, Tonybee, Rickert, Simmel, Dilthey, Croce, Spengler ve Bergson’un tarihin doğasına ilişkin yaklaşımları arasındaki ilişkiyi bütünsel bir çerçevede ele alır.

“Hristiyanlığın Etkisi” başlıklı II. bölüm “Hristiyan Tasarımlarının Mayası”, “Hristiyan Tarih Yazımının Ana Özellikleri”, “Orta Çağ Tarih Yazımı”, “Renaissance Tarihcileri”, “Descartes”, “Descartesçi Tarih Yazımı”, “Descartesçiliğe Karşı Vico”, “Descartesçiliğe Karşı Locke, Berkeley ve Hume”, “Aydınlanma” ve “İnsan Doğasının Bilimi” adlı kısımlardan oluşur. II. bölümde, Avrupa’da Orta Çağ düşünürlerinden kopma çabaları içerisinde bilimlere bakış açısı değiştirilirken, tarih anlayışına da yeni boyutlar kazandırıldığı vurgulanmaktadır. 17. yy. başında, Bacon kendi bilgi haritasını imgelem, bellek ve anlık diye ortaya koymuş, bunları şiir, tarih ve felsefe ile örtüştürmeye çalışmıştır (s.103).

Bellekten hareketle tarihi ele alması, her ne kadar geçmişi yeniden keşfetmeye yönelik bir anlayış olarak Orta Çağ düşünce hatalarından kurtulmasını sağlasa da tarihi salt anımsama düzeyinde görmesi, Bacon’ın belirsiz bir tarih tasarımı kurmasına neden olmuştur. Çünkü anımsamanın olduğu hâllerde tarihsel soruşturmaya gerek olmaz. Ancak anımsanma olmadığı zaman tarihsel soruşturma, araştırma, belge bulma ihtiyacı olur. Bacon tarih için herhangi bir ilke ve yöntem göstermediği gibi, tarihin anımsanmasında ortaya çıkacak eksikliklerin nasıl giderileceği konusunda da herhangi bir soru sormamıştır (s.104).

Collingwood eserinde Descartes için ayrı bir kısım ayırmıştır ve burada Bacon ile Descartes’in tarih düşüncesindeki farklılıkları ele alır (s.104). Bacon’la aynı yüzyıl içinde Descartes, kendine özgü kuşkuculuğu ile daha çok doğa bilimlerinin gerçekliği üzerinde durmuş, tarih konusunda belli-belirsiz ifadeler kullanmıştır. Descartes’a göre tarihçi başka yüzyılların insanlarıyla konuşan bir yolcudur. Başka zamanların ve halkların geleneklerini bilmek iyi olsa da kişi kendi toplumuna ve çağına yabancılaşır. Kaldı ki tarihçi çeşitli gerçekleri atlayıp bazı konuları abartır. Bugün için tarih biliminin geldiği noktada Descartes’in ciddiye alınmayacağı açıktır.

Bununla birlikte, Descartes’in yüzyılında tarihçiler kendi tarih yazımlarını yeni yöntemlerle devam ettirmişlerdir. Hatta Descartes’in felsefi kuşkuculuğu ve eleştirel ilkelerinin tarihe uyarlanma çabalarının yararları dahi olmuştur. Benedictus tarikatından bir grup olan Bollandistler, kaynaklar sorununda ve rivayetlerin gelişme biçimlerinde abartılmış öğeleri atıp eleştirel biyografiler yazmışlardır (s. 108). Onların kaynak ve olayları bilmemize aracı olan nesnelere eleştirmeleri oldukça önemlidir.

Tarihçilerin ortaya koydukları bu yöntemi Leibniz, Eski Çağ ve Orta Çağ felsefi düşünürlerinin gelişimine uyarlamış, “her zaman bilinmiş olan kalıcı ve değişmez hakikatleri koruyup geliştirerek, yeni ilerlemenin sağlandığı sürekli bir tarihsel gelenek anlamındaki felsefe anlayışını” oluşturmuştur. Bu yaklaşım, felsefe-tarih ilişkisini ortaya koyduğu gibi,

tarih dışı bilimlerin anlaşılmasında tarihin kavranmasının önemini vurgulamaktadır. Descartesçi okulun genel eğilimi ise tarih dışıdır (s. 109). 18. yy.'da Vico, tarih bilimini esas alarak getirdiği yenilikçi düşüncelerle Descartesçılığı aşmıştır (s. 110).

İtalyan bilim adamı Vico kendi döneminde varılan anlayışın ışığında, tarihin doğal olaylar gibi bazı yasalara bağlı olarak ilerleyebileceğini savunur. Ona göre tarihsel süreç, insan topluluklarının ve onların kurumlarının (dil, gelenek, hukuk, hükümet vs.) tarihidir (s. 111). Böylece Batı'da ilk kez tarihin ne olduğuna ilişkin modern bir tasarım sunulmuştur. Vico bugün için yüzeysel görülen, ancak o dönem için devrim sayılacak nitelikte fikirler ileri sürebilmiştir.

Yazara göre Vico iki şey yapmıştır: Birincisi 17. yy. sonunda tarihçilerin eriştiği eleştirel yöntemle gerçekleştirilen ilerlemeyi çok iyi değerlendirmiş, ikincisi geniş bir tarih felsefesi çerçevesi oluşturmuştur (s.118). Avrupa Aydınlanma döneminin düşünürü Montesquieu, insan aklının özgür buluşlarını ve davranışlarını görmezden gelerek, olayları doğal nedenlerin zorunlu etkileri olarak görse de insanın çevresiyle ilişkisini ve siyasal kurumların temelindeki ekonomik etkenleri vurgulaması önemlidir (s. 128). 18. ve 19. yüzyıllarda tarih alanında klâsik eserlerin ortaya konulduğu, yalnızca belgelerin derlenip incelenmesiyle yetinilmeyip, geçmişin çok yönlü açılardan ele alındığı görülür. Collingwood'un deyimiyile, tipik bir Aydınlanma tarihçisi olan Gibbon'un ve Ranke'nin eserleri bu türdendir (s. 128).

"Bilimsel Tarihin Eşiği" başlıklı III. bölümde "Romantizm", "Herder", "Kant", "Schiller", "Fichte", "Schelling", "Hegel", "Hegel ile Marx" ve "Pozitivizm" adlı kısımlar bulunur. Yazar bu bölümün başında tarihsel düşüncede romantizm akımının temel özelliklerini konu alır ve Rousseau'nun bir aydınlanma çocuğu olmasından ama onun ilkelerini yorumlayışı bakımından romantik hareketin babası olduğundan bahseder (s. 136).

Daha önce de değinildiği gibi "tarih felsefesi" kavramını ilk kez kullanan Voltaire olmuştur. Ancak Voltaire bu kavramı tarihin konusu, kapsamı ve niteliği üzerine bir çatı kılmak yerine, kendi düşüncelerine özgü bir tarihsel anlayış tipi olarak vurgulamıştır. Voltaire Aydınlanma döneminin ilerleme fikrinin önde gelen taraftarlarından. Voltaire'in eserleri siyasî ve dinî olayların kapsamı dışında kalan konuları da ele alan girişimlerin bir ürünüdür (s. 145). Esas olarak Voltaire olayların, zincirleme gelişmelerin değil, kültürlerin oluşumu ve bağlantılarının önemli olduğunu, tarihte de doğa bilimlerinde olduğu gibi yasaların olabileceğini ifade eder. Bununla birlikte, Collingwood'a göre Montesquieu, Voltaire'in tarikatlarına şan olsun diye yazan rahipler gibi bir manastır tarihçisi olduğunu söyleyerek taşı gediğine koymuştur (s.130).

18. yy.'ın sonunda Herder ve onun öğrencisi Kant'ın tarih anlayışları ve felsefeleri, kendilerinden sonraki kurum ve kişiler üzerinde önemli etkiler bırakmıştır (s.156). Bu döneme kadar tarih felsefesi, yaşanmış geçmiş üzerine çeşitli felsefî söylemleri ve filozofların öznel yaklaşımları olarak işlenirken, bundan sonraki süreçte doğrudan tarih bilincinin ve tarihçinin bilgi elde edişini sorgulayan, tarihin ilke ve yöntemlerini eleştiren, bu bilimin bilgisini çözümlen düşünceler önem kazanmıştır (308).

19. yy. diğer sosyal bilimler ve doğa bilimleri gibi, tarih biliminde de oldukça yoğun araştırmaların yapıldığı, çeşitli tarihçilik anlayışlarının ortaya konduğu, bu hâliyle 20. yy. tarihçiliğini belirleyen bir dönem olmuştur. Bu dönemin ünlü düşünürü Hegel, Herder'le başlayan tarih hareketini kendi döneminin doruk noktasına ulaştırmıştır (s. 168). Hegel kendisinden sonraki dönemde, Ranke ve Marx gibi idealist ve materyalist düşünce hareketlerinin önemli bir kesimine referans olmuştur.

Hegel'de siyasal tarih çizgisi, Marx'ta iktisadi tarih çizgisi bulunur. Hegel'in tarih konusundaki özgün düşüncesi, onun tarih felsefesine kadar getirdiği açıklamalardır (s. 179).

Hegel'in her konuyu kendi diyalektik örüntüsüne göre üçlemeler hâlinde bölme düşkünlüğüne karşın, dünya tarihi taslağının dört bölüm başlığıyla bölümlendiğini şaşkırtıcı bulan Collingwood, bu taslağın (Doğu İmparatorluğu, Yunan İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu, Germen İmparatorluğu) Ortaçağ anlayışının nüksetmesi olduğunu vurgular (s. 103).

18. yy.'ın aydınlanmacı değerleri doğrultusunda kazanılan bilgiler ışığında tarihsel düşünceye yön verilmiştir. Batı'da 19. yy. adeta bir ideolojiler dönemidir. Herder, Hegel, Kant ve Schiller kaygılarını öncelikle ideolojik bir pencereden sunmuşlardır. Marx diyalektik materyalizm söylemi içinde geliştirdiği düşüncelerle pek çok bilim adamına esin kaynağı olmuştur (s.183).

Antikçağ uzmanı ve Collingwood'un ifadesiyle pozitivist çağın tartışmasız en büyük tarihçisi Mommsen'in ayrıntıya önem veren tarihçiliği, tarih alanında uzmanlaşma açısından önemli bir adımdır. Bir yandan kaynak araştırma ve incelemelerini sürdüren tarihçiler, diğer yandan da çeşitli felsefî, edebî, sanatsal ve ekonomik anlayışlardan da ilham alıp yararlanmaya başladılar (s.189).

Dilthey, Croce, Spengler, Toynbee gibi yazarlar görüş ve düşünceleriyle tarih bilimi üzerinde yoğun tartışmalara neden oldular. Pozitivist yaklaşımların egemen olduğu yakın geçmişte, nesnellüğün ön planda tutulması, tarih de dâhil sosyal bilimlerin muğlak görülmesine, bu ise bazı bilimlerin bilimselliğinden şüphe duyulmasına neden olmuştur. Örneğin pozitivistler tarihi bir felsefe konusu değil, meteoroloji gibi bir deneysel bilim konusu haline getirmeye çalışmıştır (s. 35).

"Bilimsel Tarih" başlıklı IV. bölüm İngiltere'de "Bradley", "Bradley'in İzleyicileri", "19. Yüzyıl Sonu Tarih Yazımı", "Bury", "Oakeshott", "Toynbee", Almanya'da "Windelband", "Rickert", "Simmel", "Dilthey", "Meyer", "Spengler", Fransa'da "Ravaisson'un Tinselciliği", "Lacherier'in İdealizmi", "Bergson'un Evrimciliği", "Modern Fransız Tarih Yazımı", İtalya'da "Croce'nin 1893'teki Denemesi", "Croce'nin İkinci Tutumu: Mantık", "Tarih ile Felsefe", "Tarih ile Doğa" ve "Croce'nin Son Görüşü: Tarihin Özerkliği" adlı kısımlardan oluşur.

Bu bölümde tarih felsefesinin Bradley'in 1874'te eleştirel tarihe ilişkin ön kabullerle ilgili denemesini yayınlamasına kadar, İngiliz filozofları için ilgi konusu olmadığı üzerinde durulur. Bradley bu denemesinde idealist tarih düşüncesinin niteliğini de belirlemiştir. İngiltere'de ilk kez dile getirilen bu farklı yönelim, Collingwood tarafından tarihsel bilgi kuramında "Kopernikçi bir devrim" olarak nitelendirilmiştir (s. 106). Aynı bölümde Oakeshott'un Bury'den çok daha üstün hazırlıkla donanmış bir tarihçi olduğu ve uzmanca bir biçimde tarihe ilişkin felsefe sorunlarıyla uğraştığı belirtilir. Oakeshott "tarihin tarihçiler tarafından yaratıldığını" dile getirmiştir. Yani Oakeshott'a göre tarih, tarihçinin şimdiki zamana ilişkin güncel arzuları, hırsları ve sorunlarıyla sıkıca bağlantılı olan bir etkinlik (s.214).

"Sonsöz" adını taşıyan son bölümde ise "İnsan Doğasının Bilimi", "Tarihsel Düşüncenin Alanı", "Zihin Bilgisi Olarak Tarih", "Tarihsel İmgelem", "Tarihsel Kanıt", "Çıkarımsal Olarak Tarih", "Farklı Çıkarım Çeşitleri", "Tanıklık", "Kes-Yapıştır", "Tarihsel Çıkarım", "Çekmeceleme", "İfade ve Kanıt", "Soru ve Kanıt", "Geçmiş Yaşantının Yeniden Canlandırılması Olarak Tarih", "Tarihin Konusu", "Tarih ve Özgürlük" ve "Tarihsel Düşünmeyle Yaratılan İlerleme" kısımları yer alır.

Collingwood son bölümde tarih düşüncesine ilişkin açıklamalar yapar ve genel değerlendirmelerde bulunur. Collingwood'un tarih anlayışı şimdiki zamanda var olan kanıtlara dayanan ve geçmişteki düşüncelerin yeniden canlandırılmasıyla tamamlanan, geçmişin imgelemsel olarak yeniden oluşturulmasını içeren bir tarih düşüncesine dayanır. Collingwood

tarihin temel dayanağı olan kanıtın niteliğini şöyle tanımlar: “Tüm algılanabilir dünya potansiyel olarak ve ilkece tarihçi için kanıttır. Tarihçi onu kullanabildiği ölçüde gerçek kanıt haline gelir... Kanıt ancak birisi ona tarihsel olarak baktığı zaman kanıttır.” (s. 325).

Collingwood’un tarih düşüncesinde soru ve yanıt mantığı önemli yer tutar. Bu sürecin amacı geçmişini geçmiş olarak tanımaktan çok kendi kendini tanımadır. Çünkü kişinin kendi yaşam deneyimi, ilişkileri, ilgileri, niyetleri ve amaçları yine onun kendi anlam dünyasının ve dolayısıyla da yaşantısının olanaklarının sınırlarını belirler. Yaşamın gerçekleşmiş, kavranmış her anında, anlık güçlerimizin tümü etkin haldedir. Bu an içinde geçmiş ve gelecek, yaşanmış kimi şeylerin korunduğu ve yaşanacak kimi şeylerin de tasarlandığı dayanaklar olarak yükselirler. Kişi bir anlamda geçmişini ve geleceğini, diğer bir deyişle tarihsel olanla imgelemisel olanı, kendi yaşadığı anda eyleminde birleştirir. Bunun anlamı şudur: yaşantı hali bizim kişiselliğimize bağlıdır. Bu hal belli belirsiz de olsa, içinde bulunduğumuz yaşama ortamından yükselir ve aynı ortam içinde yerini bulur.

Yaşantının bu özelliği diğer kişilerin hal ve tavırlarından onların yaşantılarını imgelemisel olarak yeniden üretirken de yinelenir. Kişiler başkalarının yaşam deneyimlerini kendi yaşam deneyimlerinden kalkarak yeniden üretebilirler. Yaşama ortamları aynı zamanda değerler alanının varlık bulmasında etkilidirler. Bu alan bilgilerimizin oluşturulmasında doğrudan bize etki eder, kararlarımızı ve yargılarımızı belirler. Öyleyse değer nedir? Değer belli bir kültürel çevre ve gelenek içinde kazanılan ve bu çevre içinde bireyin bezendiği yaşama alışkanlıklarının tümünü oluşturan bir kavramalar dünyasıdır. Böylece birey bu yaşam alışkanlıklarıyla, olguları ve nesnelere bir görme biçimi kazanır.

Ahlaksal ve estetik yargıların dayanağı olan değerler, bireylerin yaşam içindeki eylemlerinin ve tavır alışlarının itici gücüdür. Bu anlamda değerler aynı zamanda bireylerin bilgilerinin doğrulama ölçütü olarak işlev görürler. Yoruma yönelik akışa yön veren şey soruşturmanın bu diyalektik biçimidir. Bu yüzden, Collingwood’un bilginin nasıl elde edildiği ve geliştiğinin tanımlaması olarak karşımıza çıkan soru ve yanıt mantığı, hem geleneksel biçimsel mantığı hem de modern mantığı aşan bir devrimsel öneri olarak görülebilir.

Burada göz önünde tutulması gereken iki taraf vardır: “Metin” ve “yorumcu”. Her iki tarafın anlamın yeniden belirlendiği eylem üzerinde etkisi vardır. Soru ve yanıt mantığı bu anlama ya da gerçeğe ulaşmaya çalışmanın bir yoludur. Yaşama alışkanlıklarıyla kazanılmış olan bütün bu değerler alanı, insanın geçmişi ayırt etmesinde ortaya çıkar. Geçmişi ayırt etmek demek insanın kendisini ayırt etmesi anlamına gelmektedir. Bu da bir geçmiş, yani bir tarih bilincini gerektirir. Soru ve yanıt mantığı, bir önermenin mantıksal biçimini araştırmanın ötesine geçtiği için yanıltıcı bir adlandırma olarak düşünülebilir. Çünkü değişmekte olan soru ve yanıtlar üzerinde tarihin etkisi vardır.

Soruşturma biçimi burada öncelikle gerçekle değil, daha çok insanın anlamaya başladığı süreçle ilgilenir. Amacı kanıtlamak değil keşfetmektir ve böyle olduğu için de biçimsel mantığı destekler fakat onun yerine geçmez. İnsan bilincinin varoluşunda etkin olan kültürel ve tarihsel geçmişin izleri, bireyin nesnelere, olaylara ve olgulara bir bakış kazanmasına ve o bakışıyla onlara ilişkin bir yargıya varmasına sebep olur. Bu yargıya varma hali anlamın tarihsel olarak kurulmasının da dayanağıdır. Soru ve yanıt mantığı da bu yargıya varma halinin bir çözümlemesidir.

Collingwood’un tarih tasarımının oluşmasında “tarihsel imgelem”, “soru ve yanıt”, “yeniden canlandırma” ve “mutlak ön kabul” kavramlarının önemli yeri vardır. Collingwood’un bu kavramlar çerçevesinde oluşturmuş olduğu kuramları kendinden sonraki birçok tarih felsefesi için ilham kaynağı olmuştur. Collingwood’un tarih felsefesi tarihsel yasaları, dünya görüşlerini, döngüleri ya da geleceğe yönelik kurguları değil, daha çok

Bradley, Dilthey ve Croce'de olduğu gibi, tarihsel bilmenin nasıl olanaklı olduğuna ilişkin bir epistemolojiyi içermektedir.

Collingwood'a göre tarih zihnin bilimidir, zihnin öz bilgisidir. Zihni doğru bir biçimde sorgulamak ise ancak tarihin yöntemleriyle olanaklıdır (s. 281). Tarih ve felsefe arasında diyalektik bir ilişki vardır. Düşünmek hem felsefi hem de tarihseldir. Aralarında bir örtüşme vardır. Bunların her ikisi de bilgi biçimleridir. Sanat, din, bilim, tarih ve felsefe birbirleriyle örtüşürler (s.285). Collingwood'un tarih ve felsefeyi özdeşleştirmek istemesinin temelinde yatan şey, tarih ve felsefe disiplinlerinin "olmuş ya da olmakta olan" her şeyi ele aldığı düşüncesidir. Dolayısıyla, Collingwood'un tarih-felsefe özdeşliğine ilişkin bu düşünceleri Croce'nin etkisini taşımaktadır.

Croce'ye göre tarih tekil olgularla ilgilidir, görevi olguları anlatmaktır. Tarihiyi bir düşünür yapan şey, tekil olanda cisimleşmiş bulunan yüklemelerin anlamlarını (tümeli) düşünmesidir. Bir kavramın anlamını düşünme felsefedir. Felsefe tarih içinde yalnızca oluşturucu bir öğedir, somut varlığı tekil olan bir düşüncedeki tümel öğedir (s. 265-266). Collingwood Croce'nin bu görüşlerinden hareketle Croce'yle benzer sonuçlara varmaktadır ve bu yönüyle Tarih Tasarımı'ndaki görüşlerin çoğu Croce'ninkilere benzemektedir. Ancak yazarın el yazmalarını kitap haline getiren T. M. Knox'un da dile getirdiği gibi, bu benzerlik nedeniyle Collingwood'u Croce'nin izleyicisi saymak hata olacaktır. Çünkü Collingwood Tarih Tasarımı'ndaki görüşlere geniş ölçüde kendi tarihsel çalışmasının bir sonucu olarak, Croce'den daha ayrıntılı şekilde, dikkatlice ve bağımsızca ulaşmıştır.

"Geçmiş yaşantının yeniden canlandırılması olarak tarih" kavramı Collingwood'un üzerinde durduğu noktalardan biridir. Tarihsel olay ya da eylem durumlarının zihinde imgelemsel olarak yeniden yaratılmaları gerekir. Bu, tarihsel olay ya da eylem durumlarının anlaşılabilirliğinin koşuludur. Tarihsel olaylar doğrudan doğruya gözlemlenemediklerinden imgelemseldir. İmgelemsel olarak oluşturulmuş olan bilgiler doğrudan doğruya gözlemlenebilen kanıtlarla yeniden kurulur. Öyleyse tarihinin ilk görevi her olayın iç yüzünü kesin bir şekilde belirleyip, geçmişin bütünsel bir resmini yeniden yapmaktır. Tarihiçi geçmişe ilişkin bu resmi yaparken, ilk önce kendi yetkesinin ona sunduğu malzemelerle oluşturulmuş olan resimdeki boşlukları doldurmakla işe başlar. Bu boşluk doldurma işine Collingwood "bütünleme" der (s. 313).

Tarihiçi bu kanıtları aralarında ilişkiler kurarak işler ve bütünler. Dolayısıyla, tarihiçi tarafından kurulan geçmişin resminin bir imgelem çalışması olduğunu söylemek demek, onun tıpkı bir roman gibi kurgu olduğunu söylemek demek değildir. Collingwood tarihsel kurgunun kanıt tarafından gerekli kılınan şeyleri içermesi durumunda, bunun bir tür yasal tarihsel kurgu olduğunu belirtir. Yazara göre, "Her yeni kuşağın tarihi kendine göre yeniden yazması gerekir" (s. 326). "Bu tarihsel kuşkuculuktan yana bir sav değildir. Yalnızca tarihsel düşüncenin ikinci bir boyutunun tarihin tarihinin keşfidir. Tarihinin ... incelediği sürecin bir parçası olduğunun, o süreçte onun kendine ait yeri olduğunun, o süreci ancak bu şimdiki anda içinde bulunduğu bakış açısından görebildiğinin keşfidir" (s. 327). Yani geçmişin resmi daima tamamlanmamış kalmakta ve herhangi bir zamanda düzeltilmektedir.

Collingwood'un amacı felsefenin politik, dinsel ve tarihsel sorunları taşıyacak duruma gelmesidir. Ayrıca tarihin insana ilişkin işlerin ya da insan doğasının bilimi olarak anlaşılması da ana kaygılarından biri olmuştur. Onun için bilim doğayı sorgulamakta nasıl doğru yöntemse, tarih de zihni incelemek için doğru yöntemdir. Collingwood şu ifadeyi kullanır: "Benim destekleyeceğim sav... doğayı araştırmanın doğru yolunun bilimsel yöntemlerden, zihni araştırmanın doğru yolunun da tarihin yöntemlerinden geçtiğidir" (s. 281).

Collingwood en sonunda tarihin felsefeyle özdeş olamayacağı sonucuna varır. Bu sonuca ulaştıktan sonra tarih ve felsefe arasında bir yakınlaşma sağlamaya çalışır. Ona göre her tarihçi tarihi kendi açısından görür. Bu nedenle, başka hiç kimsenin görmediği bazı sorunları kendine özgü olan bir yönden görüp fark eder. Dolayısıyla tarihsel inceleme asla tükenmez. Oldukça küçük bir alanın incelenmesi bile, her yeni tarihçinin ellerinde yeni bir biçim almak zorundadır.

Farklı dönemlerde yaşayan tarihçilerin geçmiş hakkında oluşturmuş oldukları gerçekler, birbirlerinden farklı olabilir. Burada önemli olan, hem doğa bilimcinin hem de tarihçinin her ikisinin de ifadelerinin yeni kanıtlarla değişebilecek olmalarıdır. Çünkü her yeni dönemde tarihsel bilgi yeni kanıtlarla değişir. Ancak tarihçinin oluşturmuş olduğu geçmiş resmi bir doğa bilimcinin oluşturmuş olduğu doğa resmi gibi bir resim değildir. Çünkü doğa bilimci araştırmasının sonuçlarını laboratuvarında kontrol edebilir. Oysa tarihçi için böyle bir şey söz konusu değildir. Dolayısıyla tarihçi, elindeki kanıtlara ilişkin akıl yürütmelerle geçmiş hakkında tutarlı bir yapı oluşturmaya çalışır. Bu tarihsel resim şimdi var olan kanıtlara dayanarak, geçmişin yeniden canlandırılmasıyla, Collingwood'un bütünleme dediği yolla oluşturulmuş bir resimdir.

Son tahlilde Tarih Tasarımı'yla ilgili şunları söyleyebiliriz: Bu yapıt tarihçilere olduğu kadar felsefecilere de yararlı olabilecek niteliktedir. Collingwood'un tarih felsefesiyle ilgili ayrı ayrı zamanlarda yazdığı el yazmaları arasından, yayımlanmaya değer görülenlerin seçilerek bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir yapıttır. Bu yüzden, kimi yerlerde kaçınılmaz olarak tekrarlamalar göze çarpmaktadır. 1936'dan itibaren dört yıllık bir zaman diliminde yazılmış olan ve yapıtın çeşitli bölümlerini oluşturan bu denemeler arasında, önemsiz de olsa yer yer bazı tutarsızlıkların olduğu söylenebilir.

Yazarın Tarih Tasarımı'nda ileri sürdüğü belki de en önemli nokta, "tarihçinin geçmişten çok şimdiki zamanla bağlantılı bir çalışma yaptığı" savıdır. Tarihçi aslında incelediği tarihsel sürecin bir parçasıdır. Tarihi bilerek kendimizi tanırız. Bu yüzden tarihçilerin kendilerinin bir tarihsel yapıtın nasıl hem bir "katılımcısı" hem de bir "izleyicisi" olduğunu kavraması gerekir. Tarihsel "veri" ve "yorumlama ilkeleri" tüm tarihsel düşünmenin iki temel ögesidir ve ancak birlikte var olabilirler. Diğer taraftan, yazar tarihsel olayları bir dizi genel yasayla açıklamaya çalışan olgucu görüşe karşı çıkmakta, tüm hayatın insanların tarihsel eylemleri olarak görülebileceği bir felsefi yaklaşımı önermektedir. Bu doğrultuda bilimin doğayı açıklamasına benzer şekilde, felsefenin de tarihi anlaması ve açıklaması gerektiğine inanmaktadır.

Buna rağmen Knox'un da vurguladığı gibi, Collingwood genel olarak felsefe diye bilinen şeyi, genel olarak tarih diye bilinen şeyle birleştirme sorununu çözdüyse bile çözümünü yazılarında hiçbir zaman açıkça dile getirmemiştir. Ek olarak, yazar Tarih Tasarımı'nda, tarihsel düşüncenin zaman içinde kapıldığı bir takım yanlış akımların haklı bir eleştirisini yapmaktadır ama doğru tarih anlayışının ne olduğunu net olarak ifade etmemektedir. Yazarın tarih felsefesiyle ilgili tüm eserleri göz önüne alındığında bile, Collingwood doğru tarih anlayışının ne olması gerektiği konusunu tam olarak aydınlatmadan bırakmıştır. Ancak bu eksik yönleri, Collingwood'un tarih felsefesinin öncüleri arasında yer aldığı ve 20. yüzyılın düşünsel gelişimine önemli katkılar sağlayan bir filozof olduğu gerçeğini değiştirmez.

